

Kórház után

Hosszú, kórházi hetek után az első napom idehaza. Napom? Az első perceim! A szekrény tetején beporosodott ébresztőóra fél kilencet mutat egy régmúlt időből. Önkéntelenül is a karórára pillantok: tizenkét óra hat perc.

Odalépek a szekrényhez, fölnyúlok a megdermedt kis szerkezetért, hogy beindítsam és beállítsam, de félúton megtorpan a kezem: mért ne lüktethetne körülöttem egyszerre két idő is? Mért ne, amikor a testemben egyszerre kettőt érzek. Azt a bolondító nyarat, olvadó aszfalttal, amikor kiújult gerincsérvemmel bevitt a mentő az Amerikai úti idegsebészetre, s most ezt az őszet, ezt az elcsöppentett mézidőt, nagy égdarabokkal és nagy távlatokkal. Az ablakommal szemközti jegenyefát is megkettőzve látom: a júliusi tömött lombokat, a diadalmas zöld gótikát s a mostanit. E mostaniban hiába szeretne elbújni a veréb, a rigó, a balkáni gerle, nincs hová! Százásával pilinckézik a levél a földre s könnyedén átlátni az ágak között. A tompa őszi kékségben olyanok lesznek ezek a jegenyék, mint az én ágbogas gerincoszlopomról készült röntgenfelvételek.

Alig vártam már, hogy hazajöhessenek, begyűjthassam a gázt, főzhessek magamnak teát vagy kávé, és a három emelet magasságában lebegő szobámat, mint valami léghajót, útjára indíthassam újra. S most mégis idegenül járatom a szememet ide-oda. Minden a helyén van, de minden zsibbadásban és félálomban. A naptár lapjai elképzeltetlenül üresek. Fekete kupakos író tollaim, mint szögletes, tokba bújt emberek, élettelenül várakoznak.

Nyolc év óta, mióta itt lakom, nem volt ilyen lelketlen, béna, gondolatlan ez a lakás. Reggeltől estig élt, zsibongott, mint a tőzsde. Barátok ültek a görcsös diófa székemben és a heverőmön. Politizáltunk, mérgeleedtünk, hajtottuk el a felhőket arcunk elől, mint akik nem tudnak kilátás nélkül élni. Messziről összeesküvőknek is gondolhatott volna bennünket bárki, mert félszavakból is pontosan értettük egymást, most azonban eleven arcok helyett képek és szobrok néznek rám bálványos tekintettel. Meg egy doboz gyufa, amelyet valaki erőszakosan összefirkált. Az egymásból sarjadó krikszkrakszok alá ezt írta valaki szálkás betűkkel: Vidám Park. Mégcsak távoli ismerősöm sincs, akinek bármiféle köze is lehetne a Vidám Parkhoz, így csak szeszélyes képzettársításul juthatott valakinek az eszébe. Mondjuk, emlékeztetőül egy vitában, amely a politika területéről átcsapott a filozófiáéra, azt firtatva, hogy az egységesülő világ közérzetének lehet-e fokmérője az egyén közérzete, mert ha igen, akkor neki, a doboz tulajdonosának az a véleménye, hogy a világ egyik pillanatban tragikus park, a másikban vidám park. Hiszen az egyén úgy éli át a század történelmét, főképpen ahol szemtanú és nem résztvevő, mintha változatos vásári bódék sorai közt lődörögne. Végeredményben ilyen vásári bódé a tévé képernyője is, amely napról napra lenyűgöző bámulnivalókban részeltet. Egy láthatatlan akarat arra törekszik, hogy mi csak nézzük a világot, mert amit nézünk, visszanéz reánk és megbabonáz.

A telefirkált, vidámparkos gyufásdobozt összeroppantom. Érzem, hogy valamilyen igazság csontja is roppan egyet vele, de a pontosabb láttelelet megállapításához mélyebbre kellene ereszkednem.

Ehhez azonban még gyöngö vagyok. Jó lenne keresnem valamilyen kapaszkodót, hogy a gyöngöesség s a háromhónapos csönd fölött átlendülhessek.

Olvasatlan könyvek tornyozódnak az egyik széken. Pablo Neruda, Marquez, László Gyula, Huszár Tibor, a Magyar—brit titkos tárgyalások doku-

mentumai, de hozzájuk most semmi kedvem. Nyugtalanabb és bizonytalanabb vagyok, minthogy bármilyen könyvtől is föloldódjak. Olvasni nekem egészségesen is ugyanolyan erőfeszítésembe került, mint írni. Hát akkor most!

Talán, ha a fölgülemlett levelekre kezdenék válaszolni... Isten őrizz, hiszen akkor mindenkinek részleteznem kellene, hol voltam, mi volt velem s hogy micsoda szörnyű év elföldelhetetlen teste bomladozik a hátam mögött. Olyan testemen túli kínok is, amelyekről sebtiben írt levelekben még szót sem szabad ejteni.

Kiszellőztetek, hogy történjék mégis valami körülöttem.

A szemben levő ház tetejére épp ereszkedik le egy rigó. Ugrál, körbekémelel, aztán mint akit illegális munkával bíztak meg, lejjebb röpül, a zörgő jegenyelevéllel megtelt esőcsatornába. Két másodperc se múlik el, dühödten „vellázni” kezd lefelé a föntrekatart avart. Zavarja tán a kozmikus rendetlenség? Vagy megsértődött a két óriás fára, amiért az ő megszokott sétaterét telepotyogtatta? Furcsább, eszelősebb ennél. Olyan, akár egy idegbeteg hólapátoló, aki nem a járdát, vagy a kerti utat szabadítja ki a hajnalban leesett hó alól, de kiáll a behavazott, kerek mező közepére s egyik helyről a másikra dobálja-hányja az ég ajándékát. Szabályos részvétet érezk iránta: szerencsétlen, megháborodhatott valamitől, mert ennyire céltalanul s mégis ily nagyra nőtt szenvedéllyel csakis eszüket vesztett lények viselkednek.

S mért is ne hibbanhatna meg éppenséggel egy rigó! Hány és hány megrázkódtatáson átesett állatról tudunk. Háborús lovakról, erdőben-hegyekben árván elhagyott kutyákról, akikre rálött a vadőr és akik sose heverték ki a borzalmakat.

Jó tizenöt évvel ezelőtt apám kora hajnalban ballagott ki répalevéért a malacoknak. Harmatos volt még a kert, s világeleji a csönd is. Levélszaggatás közben alig hallható, vézna nyüszítésre figyelt föl. Mi sírhat? Bagolyfióka? Lelött vércse? Elfektetett kasza élének nekiszaladó kiskutyája? Apám elindult a hang irányába és a második kertszomszédunk szőlőjében egy vacogó, siró kiskutyára bukkant. A tőkéről csüngő szőlőfürtöt szopta félájultan. Még apám lekuporodásától se rebbent meg. Annyi életosztón se rándult benne össze, amennyi egy lepkében, egy tücsökben vagy egy hangyában is összerándulna. Kisebesedett szájjal kizárólag az éretlen, kemény szőlőszemeket szívta, mintha az anyja csöcsét szopná, de hiába, mert egyikből se tudott előcsalni egy kis nedvességet.

Apám hazavitte a kutyát, és dudliztatva fölnevelte. Jó házőrző lett belőle, ugató, mérges, disznót, libát rendre szoktató és rendben tartó, de első reflexe mind a mai napig a menekülés maradt. A feléje nyúló, barátságos kézben is ama elvetemült, mitologikus kezét látja, amely néhány napos korában többször is földhöz vagdosta. Ilyenkor nyüsszentve hátraugrik, mintha el akarna iszkolni, de a második pillanatban már helyreáll a támadó ösztöne.

Ki tudja, nem érhet-e hasonló megrázkódtatás ezt a vadul kalamaláló rigót is? Át akart, mondjuk, röpülni alacsonyan az utca fölött s rövidzárlatot kapva úgy nekicsattant egy rohanó autó szélvédő üvegének, hogy agyarázkódást kapott. Sokkot, ami időről időre epileptikus rohamokban tör ki rajta. Madár-epilepszia? Nem költői képzelődés ez csupán? Lehet. De a fókák és a bálnák öngyilkossága akkor micsoda? Bárhogy magyarázzuk is, mindenképpen valami új jelenség, amiről a civilizáció előtti időkben szó sem lehetett. Az ember alkalmazkodási görceit tudomásul vesszük, az állatokéval nem sokat foglalkozunk, pedig manapság az állat- és a madárvilágban is egyre több megmagyarázhatatlan jelenségbe botlunk. Mindenki megfigyelhette, hogy a civilizált, elvárosiasodott madarak: a kézből etetett galambok, rigók, fültűnő emberi tulajdonságokat utánoznak. Például azok az elkényelmesedett szárnyasok, amelyeknek nincs szükségük az élelemszerzés egész napot igénylő sűrűségére-mozgására, nemcsak hogy lomposak, de kispolgári módra kapzsiak. Zabálnak, emésztenek, irigykedve lesik a társaikat. Odaülnek az erkélyre és csak bámulnak be szem-

telenül a szobákba. Lusta, detektív hajlamú lények, talán még besúgásra is alkalmasak lennének. Nem csodálkoznék, ha szemük helyén csöppnyi fényképezőgépek üvegesednének és kattognának.

Míg ezeken tűnődöm, elképzelek egy rövid filmjelenetet, amelyben egy fiatal tornatanár épp ilyen mereven figyelő, elhúzódtott rigótól veszíti el az önuralmát s örül meg, mert elkövetett bűnére emlékezteti. Gyakran látta ez a „házhöz tartozó rigó”, amikor a feleségével zsörtölődött, sőt a legutolsó dula-kodásukat is látta, amikor három héttel ezelőtt féltékeny fölindulásában agyonütötte az asszonyt, majd kicincálta az autóhoz s valahol a budai hegyekben eltüntette. A rendőrség nyomoz, egy ismeretlen férfire gyanakszik. A férj ügyesen kisiklott ugyan a rendőrség keze közül, de a rigó elől képtelen elszökni. Hiába hessentgeti el, a madár újra és újra visszamerészkedik megszokott helyére. Várja a száját csücskítő feleséget, aki mindig szerelmesen dudujgatált, motyorászott hozzá, és közben kalácsmorzsát és husikadarabkákat szórt ki neki az erkély virágtartó vályújába. — — — — —

Lehangoló — hát ez volna már az én hazatérésem kísérőzenéje is? Ez a felszínes képzeletcsapongás? Ez a divatos, buta krimikkel való szövetkezés? Mintha az esti tévésorozatok fordulatai s keresztrejtvény-dramaturgiája engem is leütött volna a lábamról, s az érzelmi életem szinttartásához már nekem is szükségem volna a mindennapi hullára s a mindennapi nyomozásra. Még jó, hogy észreveszem a tucatizgalmak roncsolását az idegeimen.

Más írók regény- vagy drámaterveket dolgoznak ki a fejükben ennyi idő alatt s a képzeletben kimunkált műveik megírása már csak szórakozás a számukra. Hétvégi kirándulás az érzelmek, a nyelv, a szenvedélyek Magas Tárjájában.

Háromhónapos ágyfogságom alatt ha megérintett is egy-egy messzebbre igyekvő gondolat, elképzelés, néhány napi gyaloglás után lesántult. Füzetembe is csak néhány betegszobai párbeszéd-töredéket jegyeztem föl. Azt is csupán élnagyoltan, emlékeztetőül.

Hasonló aszályos érzést nem először élek át: jóformán minden alkalommal, amikor útszélre kerülök. Valamire való író, gondolkodó időnkint még örül is, ha félrehúzódhat a világi nyüzsgés elől; ha odújába, csöndjébe, rögeszméi lombosátrába visszavonulhat, mert az ilyen időszakos remeteség istenekkel versenyző erőt adhat neki. Távlatot egy-egy régóta érlelődő elképzelésének, próba-időt megedzett fájdalomnak, hogy vajon termékeny fájdalom voltak-e vagy csak siránkozások. Sőt, Illyés versben és prózai vallomásban is beszél a betegség áldásos hasznáról. Hiteles kedéllyel bizonygatja, hogy műveltsége javát ő a betegágyban gyűjtötte össze, a betegágy körül megszerveződő egyetemen. Ráadásul: heverve s elnyújtózva a szabadsághoz is közelebb került.

Én erre képtelen voltam eddig. Ha nem lehettem jelen, akkor halott voltam. Ha nem volt szükség a kezemre, az agyamra, én nem tudtam átmenetileg spirituszba tenni, hogy majd előveszem, amikor ideje jön. Az európai ember mozgékony, gyors absztraháló képessége teljességgel hiányzott és hiányzik belőlem. Hogy a sóhajtasaimmal és az ábrándjaimmal előbbre röpködjek, mint ahol a testemmel s létezésem ezernyi kötöttségével állok, talán még óhajnak is furcsa volna! Néha ezért érzem ijesztően: csupa rögtönzés az életem. Ismerek néhány alapműveletet: a szeretet, a becsület, a közösségbe tartozás élményét; a munka s az önfeláldozó föladatok mámorát; a minden dolgok iránti kíváncsiság bujaságát, a reménytelenségből is kirángató dacot. S mint megkésztet vagy megcsökött nomád, ezekkel az alapműveletekkel próbálok boldogulni. Nekem tér kell tehát és alkalom; helyzet, akár a színpadi hősnek, hogy a képességeimet mozgósíthassam. Nem ismerek például jövőt a testemen kívül. Múltat se, amely ne tudna úgy megcsavargatni, mint az idegfájdalom. A képzeletem s az éntudatom sokkal fejletlenebb, mint a világtudatom. Mihelyt egy

harang megszólal, egy ajtó sarokvasa megcsikordul, egy tétova gondolat gazdát keres, tudom, mit kell csinálnom.

Lehet, hogy írni is ezért tudok csak lassú rögtönzés közben. Sorról sorra haladva, méghozzá úgy, hogy fogalmam sincs soha, mi lesz a következő mondat, a következő jelző s hogy ág ropog-e a szavaimban vagy hajó süllyed-e el bennük. Egyszóval: sötétre sikerül-e a mondat vagy narancsszínűre. Megesik néha, hogy egy szerencsésen földidézett kép, élmény, megtalált hasonlat villáma bevilágítja az utat, persze nem végig, csupán egy iramodással befutható szakaszon. Mert a végét még egyetlen versemnek, tanulmányomnak, sőt még egyetlen filmemnek se láttam előre. Úgy kezdtem neki mindegyiknek, mint ismeretlen kimenetelű utazásnak. Én nem kitalálni, de megtalálni akartam életem esélyeit. Dokumentumokat akartam lázadozásaimról, bizonyítékokat összevert vagy kifosztott kezemről, mert nincs olyan képzelőerő a világon, amelyet ne sápasztana el egy-egy élettény, életregény, életrobbanás.

Nem tudom, igaz-e, amit Csontváry festési módszeréről mondanak, de hitelesnek hangzik. A napút festője állítólag a legnagyobb képeit is úgy alkotta, hogy elkezdte a jobb felső sarokban festeni a vásznat és centiméterenként haladva-terjeszkedve népesítette be az egészet. A módszer — európai festő szemével nézve — műkedvelői, hiszen a festményt előbb föl kell vázolni, meghatározni az alakok, a tárgyak, illetve a témát legjobban kifejező színek egymáshoz való viszonyát, megkeresni a kép középpontját, a mozgékony vagy a merev tér természetét s csak azután kidolgozni. Csontváry egyéni módszere: önvallomás is. Ő már előljáróban annyira azonosult azzal, amit kifejezett, hogy vázlat és előterv nélkül nekikezdhett bármelyik festményének: a Mária kútjának, a Panaszfalnak, a két Cédrusnak, a Tarpataki vízesésnek. Nem stílusa volt, mint másoknak — országhoz, korhoz, izmusokhoz tapadó stílusa — hanem parancsa arról, amit már a barlangi festők is meghallottak: a bennünk élő világról olyan képeket kell teremtenünk, amelyek kifejeznek és védenek bennünket. Keresnünk olyan látomásokat, amelyek úgy uralják érzéseinket és képzeletünket, akár az Isten. Csontváry bizonyossága önmagában nem önbizalom volt, nem egyéni gőg, de bibliai bizonyosság, amelyet sem lélektani, sem társadalmi, sem politikai földmozgás nem rendíthetett meg. Ha irigyeltem valamit, az ő centiről centire araszolható rögeszméjét irigyeltem. A sejtekből föl szabaduló erőt. — — — — —

Csontváry... Két esztendővel ezelőtt, ősszel Párizsban jártam és találkoztam vele. Nem a képeivel a Louvre-ban vagy a Grand Palais-ban, hanem vele. A szemével, a gesztusaival, a hitével, a nevetésével, a jóslatok beteljesülését váró nyugalmával. És természetesen földült örületével is; a hanyattröpülő logikájával, amely a mindenség artistájának mutatta őt.

Ültünk egy álmos szállodában Sára Sándorral, és hívtuk sorra az ismerőseinket, hogy összefuthassunk velük. Franciákat s magyarokat vegyesen. — Szeretném, ha M. Gyurkát megismernéd — mondta a szakálla bozótosából Sára.

— Ki ő?

— Majd meglátod.

— Mégis... Politikus? Tanár? Színész? Gombkötő? Atomfizikus?

— Egy kibicsaklott lángész... Negyvenhatban jött ki. Remek szobrász volt, zenész, s ugyanakkor kiváló filmrendező is. Rögtön az első nagy játékfilmjével befutott a franciáknál. A film egy fiatal, nagyratörő katolikus papról szólt, aki teherbe ejtett egy lányt. Talán szerette is. De ha apasága kitudódik, vége az életének, vége ígéretes pályájának. A szülés előtti órákban megöli a nőt, császármetszéssel elveszi tőle a gyermeket, megkereszteli és őt is megfojtja. Döbbenetes hatású film volt. Az élet és az ideológiák összecsapásának a filmje. A meghamisított lét szörnyű csapdáié. Valami olyan fölismerés érzése is kiolvadt a történetből, hogy a természetet megtagadó ember bemocskolódik,

s minden transzcendens cél áldozata lehet. A siker Gyurkának nevet, pénzt, jóhírű színésznő feleséget hozott. Nagyvilági életkényszert, estélyeket, utazást, ámokfutó izgékonyságot. Menni, rohanni, száguldani. Párizsból Amerikába, a csütörtöki nyárból a pénteki télbe; gyereket csinálni, közben szeretők ágyából kinézni az ablakon: nicsak, esik megint az eső, a korom leszorul megint a földre, halasszuk el újra a megjavulást. De négy évvel ezelőtt történt vele valami hasonló, mint Saulussal a damaszkuszi úton. Torkig lakott az egész étellel: a rohangálásokkal, a nagyvárosi esték örült fényűzésével, a léghűtéses kocsik rabszolgái eleganciájával, a szolgálatkés civilizáció elleplezett bűneivel. Ahogy mesélik, hangot hallott. Szózatot! A hang azt mondta neki, menj el a tengerhez és tölts el vele annyi időt, amennyi alatt megtudod, mit kell tenned a hátralevő életedben. Gyurka beült a hat nyelven beszélő autójába, és el se búcsúzva hazulról, nekivágott az útnak.

Egyre kíváncsibb lettem erre a furcsa, rokonvonásról árulkodó férfire.

Sárával fél napon át tárcsáztattam a számát. Hosszú, végnélküli csöngetések visszhangzottak a drót végén. De semmi életjel. Csalódottan néztem a készülőkre s ki az ablakon Párizs zezzugos tetőire. Még nem láttam a Notre-Dame-ot, a Szent Mihály útját, a Mars mezőt, az Ember múzeumát, de a Fény Városánál is inkább látni akartam ezt az embert. Végül este felé mégiscsak föl-vették a kagylót. Gyurka felesége vette föl. Sára elmondta neki, hogy hiába üldözzük őket egész nap, senki nem jelentkezett. Bernadette kissé lehalkítva a hangját, elárulta, hogy Gyurka mindig otthon van, de nem hajlandó kézbe venni a telefont. Civilizációs ártalomnak tartja. Még a lányaival se áll szóba telefonon. Ha beszélni akarunk vele, ülünk autóba azonnal és menjünk; talán még odahaza érjük őt is, mert ma este játszik és fél hétkor el kell mennie.

Bernadette már elment, mikorra odaértünk. Gyurka nyitott ajtót. Nagy, bozontos haj, zúzmarás, aszkéta fej és egy földig érő, durva vászoning — ez volt az első pillanatfölvételem róla. Megölelték egymást Sárával. Nekem csak kezet nyújtott és végigtapogatott a szemével: nem bakelitember vagyok, akibe netán még egy telefont is beleszerelt ez a fontoskodó s elfajzott világ. Rosszindulatú ötletemért gondolatban bocsánatot kértem tőle.

Egy hatalmas szobába vezetett bennünket. Szobába? Inkább egy bútorozatlan lovagterembe. Sehol egy szék, sehol egy asztal, sehol egy szekrény. Csupán a sarokban villant meg egy dobcsalád három cintányérja. Nagydob, kisdob, közepes. Ezenkívül a padlón rongybabák hevertek. Feketék, szürkék, zöldek, pirosak, csíkos és kockás ruhákból varrt gyerek nagyságú rongybabák. A látványban volt valami szánalmas apokalipszis. Kitekert nyakak, megcsavarodott lábak, csupa vértelenség, utolsó ítéleti szétszórtság. Csodálkozni se mertem, hiszen még egyetlen eligazító mondatot se hallottam. Dobolni nyilván Gyurka dobol, suhant át rajtam. Csak úgy magának? Vagy a lányainak, akik az örjögő dobszólókra ezekkel az óriás testű babákkal táncolnak? Vagy ezek az elfekvő rongylények az ő borzoló műzsái a rögtönzésekben? Látnia kell valamilyen panoptikumot, hogy fölszabaduljon a képzelete?

A zene hatalmáról beszélt, amikor váratlan fordulattal fölemelte ágyékiq vászoningét Sára előtt.

— Nézd, ez lett belőlem. Ez az ösztövéer comb! A legkisebbik lányom is átéri kézzel. A vértanú láb! — nevetett föl idegesen és ingerlően. De nehogy szánni kezdj, öreg, mert akkor csalódom benned. Itt a szobákban még elsántikálok vele, az utcai tolongásra meg köpök. Tülekedjenek csak az Isten törtetői, átengedem a terepet nekik! . . . Persze, ti még hagyományos vendégek vagytok, innátok is valamit. Szeszt nem adhatok, fölbontottam a szerződést minden alkoholgyárral. . . Teát citrommal, ha megfelel.

Kihúzódtunk a konyhába.

A gőzölgő tea fölött most először beszélt hozzám.

— Barátom, te zöld vagy. Cigaretta? Nők? Itál? Nem! A szemedből azt látom, hogy neked az életed beteg. Rosszul mondom?

Hümmögtem és el akartam ütni a további faggatást egy mosollyal. Erre még közelebb hajolt.

— Gyáva vagy, pajtás, akárcsak én voltam. Nem azt mondom, hogy könnyen berezelsz ettől-attól. Az más dolog. Az a gyanúm, hogy a szenvedéstől félsz, pedig jegyezd meg, mindig a jobbik részünk szenved, mert az nem viseli el a világot... Mondok egy nevet: Van Gogh... bizonyára ismered. Az ön-arcképei... Sárgák és zöldek. A hús helyett szálkák. Mintha örvénylenének azok az arcok, amelyek egyszerre az ő arcai és a fájdalomé is. Az, hogy nagy festő, az hitem szerint csak következmény. Elsősorban nagy szenvedő. Merész és bátor, akitől az Isten is meghunyászkodna. Ne felejtsd: Van Gogh levágott füle az emberiség egyik nagy cselekedete... Te el mernéd küldeni, mondjuk, egyik lábadat postán a barátodnak? Ugye, hogy nem. Pedig minden itt kezdődik. Ha le tudsz mondani magadról, megtalálod magadat. Sajnos, én se tudtam sokáig. Pedig én már úton is voltam... Négy éve, egyik reggelen arra ébredtem, hogy Párizs nekem nem hazám, nem Bakonyom; hogy ahova nézek, mindenütt néz rám a beton, a vas, a személtládák tátognak, s az ember átlépte természetes határait. Nem elég neki kétféle szagosszappan, de ötszázféle kell. A víz mocskulhat, de a kölnivíz illatozzék. Reklám és reklám, meg a politika csattogó protézisei: hám, hám, bekapjuk, akire fáj a fogunk. És a művészet női nemiszerve, amit lökögetni kell, ha tetszik, ha nem! Ebből nekem elegendem lett! Szerettem volna egy eredeti kutyadögöt látni az árokban, amit nem autó gázolt el. Mellette követ, lapulevelet, kikericsot, és szagolni az édeskés bűzt, amelyre Baudelaire is érzékeny orral fölfigyelt, mert ő még a halállal is emberi kapcsolatot tartott... Be kellett ülnöm az autómba, gyereink, gyereink. Száznegyven, százötven óránként. És akkor, ott az autómban hallottam meg a hangot: el kell menned a tengerhez. De nem autóval, hanem a két lábadon. Meg kell tanulnod újra: mi a gyaloglás, mi a fáradtság, mi az éhezés, a fű, a por, a föld langyossága? Azt se tudtam, hol vagyok, de rámjött a boldog sírás. Boldog voltam, mint amikor a feleségem hasában megmozdult a lányom. Szederfák voltak ott vagy mik, én kiszálltam az autóból és mint aki agyonunt szeretőjét hagyja el könnyű szívvel, kulcsostól mindenestől otthagytam a Cadillacemet az árokparton, vigye, akinek kell... Az igazolványaimat, az életemet... Máskor? Minden órában haraptam valamit: hús, hús, hús, jogom van hozzá, zabálni akarok. S akkor? Csak a fölzsabadító örömet éreztem: A könnyűséget: végre, éhes vagyok! Istenem, szomjas! Hátulról is, szemből is süttött a nap, égette ki belőlem a salakot... Voltál már úgy, hogy közted és a tested között volt valami olyan feszültség, mint ami két szerelmes közt lehet? Szeretnéd megölelni a másikat, de vársz, visszatartod magad, mert ez a várakozás is gyönyör. Képzeld el, énekeltem: zöld a palota, zöld az ablaka... És akkor értem el egy szőlővidékre. Amerre néztem, szőlő mindenfelé. Ez már a tenger előszobája lehet, azt gondoltam. Levelek, levelek, beleolvadtam a végtelenségbe. Egyszer csak rohan felém egy ember s azt kiabálja: álljak meg, forduljak vissza. Vissza! Én? Rá se hederintettem. Ez a kísértés lehet, gondoltam, egy csősz vagy egy szőlősgazda képében. De csak újra ordít. Megálltam. Ki maga, kérdezte, mint egy rendőrfőnök. Hova megy? lépett közelebb. A tengerhez! Rög-tön gyanús lettem. Igazolványt kért. Mondtam neki, hogy az autóban hagytam, innen legalább száz kilométerre, menjen és nézze meg. Erre pofon ütött. Elkezdtem mosolyogni. Csupa borosta volt már az arcom, por, izzadság, de a paraszt nem utálkozott. Végre egy ember, akihez közöm van. Aki a szemembe néz akkor is, amikor üt. Fecskék szálltak a fejünk fölött és düh helyett forróság öntött el. Talán még meg is fényesedhetett az arcom, mert a haragos ember egyszerre megjuhászodott, sőt zavarba is eshetett, mert váratlanul kezét nyújtottam neki és elfogadta a kéznyújtásomat. Azt éreztem utána, hogy föl tudnék emelkedni a levegőbe, vagy mint a könnyűbúvárok az óceán mélyén, úszni tudnék. Mikor be szoktam rugni régen, akkor éreztem hasonló belső huzatot: valami suhantató erő visz, taszít előre, marad el melletted a hirdető osz-

lop, az utcasarok, hallod, hogy valahol fönt a fejed fölött ajtók nyílnak, de te csak mész, mész, mintha félméteres abszolutot haj úszna utánad. Érezted már ilyet? Ha igen, akkor jobban megérted, mi történt velem. Még mindig a szőlőtengerben gázoltam, olyan volt ez, mint az üdvözülés, és egyszerűen csak azt életem át, hogy most nyílik meg az ég. Zúgás, dobhártyát repesztő hang, és már teli is a szemem százezer gombostűvel. Megvakultam, Isten bizony megvakultam. Mintha folyt volna ki a szemem, csupa lucok voltak az arcom. Csarnokvíz, jutott eszembe hirtelen, pedig utoljára csak az egészségtanórán hallottam ezt a szót magyarul, franciául nem is tudtam, mit jelent. De nem az volt, nem a csarnokvíz. A szemem egészben maradt, csak égetett, mintha cigarettát nyomtak volna el rajta. Repülőről peremetzték a szőlőt és telibe kapott a lé. De hogy ez történhetett velem, akkor értettem meg ilyen világosan, amikor már jött visszafelé a gép. Sokáig arca borulva feküdtem a földön, talán félóráig is, mire föl tudtam tápáskodni. Most aztán merre? Előre? Vissza? Orvoshoz? Haza? Kibábják segítségért? És mint akit az ösztöne indít, botorkálva megindultam visszafelé. A szemem miatt. Víz kellett volna, hogy kiöblítem, de sehol semmi. Sértett a fény is, mintha nyolcszögű kristályt kalapáltak volna a szemembe. És újra hangot hallottam valahonnan. Fojtott, kiábrándult hangot: „Legyőzöttél! Vedd tudomásul: legyőzöttél!” Fölnéztem, amennyire nézni tudtam a tenyereim védelme alatt, de csak fecskék suhogtak, csiripoltak. Fölkaptam egy botot és közéjük hajítottam. Akkor meg mintha az anyám sikított volna föl: mért bántom. Jajveszékelt és vádaskodott. Engem erre olyan indulat kapott el, hogy a visszahulló botot mégegyszer odavágtam, oda az anyámhoz. Hallucinálok biztosan, jutott eszembe. Gomolyog bennem az életem, a lányaim, a szokásom, a feleségem, a hányásaim, az anyám sírása, a tenger, valamilyen kutyaugatás, hallom, hogy pattog a dobhártyám is, de csak a bal fülemben, amelyik gyerekkoromban többször is begyulladt és kifakadt. Hagyd abba az anyád krisztusát, üvöltöttem, kikelve magamból és lehajoltam egy köért s ütöttem vele a bal fülemet, hogy ne zsi bongjon. Ekkor meg a tücskök folytatták. Anyám helyett az otthoni tücskök. És újra a figyelmeztetés, hogy szar senki vagyok, gyáva Jób, aki csak szokni tud, de megérkezni nem. Szokni abból a világból, amelyből elege volt s most vissza ugyanabba... Majd máskor, nyugtatgattam a lelkiismeretemet. Esteledett már, amikor egy faluba beértem. Vasárnap lehetett, búcsúféle nap, mert sátrakat láttam egy téren, meg zene szólt és motoros fiúk bögették a motorjukat. Szemet se vetett rám senki, ha pedig mégis, hát ártatlan csavargónak gondolhatott. Ártatlan én, mindazok után, ami történt? Éhes és szomjas voltam, de nem volt nálam egy vacak frank sem. Kéregetni pedig nem fogok. Amikor kiértem a faluból, kicsit megnyugodtam. Hátam mögött a zene, előttem az éjszaka, s nekem az éjszakát kell választanom. Csak azért is! Legalább a bukást vállalja az ember, ha már a megmenekülése nem sikerült. Alig mehettem négy-ötszáz métert, nyögést hallottam az árok fenekéről. Részeg a búcsúból — ez villant át rajtam önkéntelenül is. Tovább akartam vándorogni, de ellágyultam. Ha ivott, biztosan van oka a kesergésre. Térdig érő fű nőtt be az árkot, egészen elveszett benne az a nyöszörgő húscsomó. Fekete ruhában volt, vagyis ünnepien előkelőben, az arca Sztravinszkij-szerű arc volt, de vértelen. Talán a nyála is folyt. Fölé hajoltam, kinyitotta a szemét. Óriás fekete szemei voltak. „Történt valami?” — kérdeztem. Nem válaszolt, csak arra kért rimánkodva, vigyem haza Calaisba, meghálálja, mert nagyon gazdag ember. Tizenötezer dollárt ígért. „Az ördög ez!” — hallottam azt a közönyös hangot, amely az elmúlt napokban többször is megszólalt fölöttem. Az ördög! Ő incselkedik velem. Be akar ismét csapni... Otthagytam. De két perc múlva lefékezett mellette egy autó. Hátranéztem s láttam, kiszállt belőle egy fiatalos mozgású férfi, fölnyalabolta és begyömöszölte a hátsó ülésre és elviharzott vele. Megborzongtam, és mint akit újra kifosztottak, ott maradtam a besötétített úton. Nem, ez már nem lehet igaz! A pokol szabadult el és játszadozik velem. Párizsban öt év alatt nem pörgetett meg úgy az élet, mint az utolsó négy-öt

nap alatt. Hogyan is, amikor védve voltam. Védve, akár a vattába csomagolt koraszülöttek. És ekkor ütött el ama bizonyos motorkerékpáros alak. Belezuhanam az árokba. Ő is elvágódott, de nem nagyon sérülhetett meg, mert mire visszanyertem az eszméletemet, elillant. Azt éreztem először is, hogy leszakadt a lábam. A jobb nadrágszárom csupa vérlatyak lett. Volt annyi lélekjelenlétem, hogy letépjem magamról az inget és elkössem a combom. Elszorítottam, mint a frontkatonák. Összeszedtem az erőmet, hogy kievickéljek valahogy az árokpartra, hátha egy autós észrevesz. Azt hiszed, észrevettek? Basztak rám, pedig a fényszórók egymás után megvilágították a kezemet, nem igaz, hogy minden autós vak volt. Nem igaz, de ezek lettünk, barátom. Állatok. Amikor a rendőrségre került az ügyem, az egyik nyomozó megnyugtatót, hogy én még ne szóljak semmit. A lyoni úton fél éve valaki elgázolt egy férfit és cserbenhagyta. A vérző áldozaton — utólag megállapították — körülbelül hatvan kocsni átzökkent, mire a hatvanegyedik megállt... Mit kezdesz, barátom, ezzel az emberiséggel? Vihogni? Száguldozni? Gázolni esztelenül? S készülni újabb háborúra? Belecsavarodni a semmibe? Mert mit találsz odahaza is, az otthonokban? Nem otthont, legföljebb fazekat, sótartót, habverőt! A bútorokba beépített hazugságot! Mert mire való egy süppedő szék? Arra, hogy pihenj benne? Szó sincs róla, barátom. Arra, hogy a világot körbefolyó fürtelemhez a te kipihent erődöt is hozzáadhasd. Hogy nyeríts, habzsolj, ölni tudj, a mindenkori csirkecombért... A lábam, ez a rossz lábam az én Krisztusom! Ő váltott meg engem minden hiúságtól, vágytól, önzéstől! Mióta nem száguldok összevissza, eljön hozzám a világ. A fecskék itt laknak a falaimban, meg azok a magasban megszólaló tücskök is. Ha magamra maradok, látom az oroszlánokat mosolyogni a szavannán, látom Jeremiást a megrepedezett kutak körül, beáll az asszonyok közé a sorba és jövendöl nekik. Mindent, ami a szellem világában megtörtént, úgy látom, akár ezt a kék teáscsészét. És amikor a sok látnivalótól már mindenki megvakul, mert a képek, mint valami őrzjörgő disznócsorda halálra tapossák egymást, eljönnek hozzám az emberek, Te is eljössz majd és arra kértek, beszéljek nektek a szederfákról, a megalvadt vérről, a sebet kerülgető hangyáról, a Baudelaire sírjára ejtett kikericsről...

Csontváry! A lélekvándorlásban megtestesült Csontváry, aki a világ megújhódásáért alázatosan lemondott ifjúságáról is, aki egyedül volt a láthatatlannal; aki ilyen mondatokat mondott: „Emberek, az étellel ne siessünk, az életnek más a célja, mint aminek képzeljük.” A fölismerés izgalmától vadabbul kezdett dobogni a szívem: egyetlen emberi világmindenség a mosatlan konyhai edények fölött, amely életünk szellemi létezése mellett kardoskodik; egyetlen eltökéltség, amely

————— De mért is jut mindez eszembe? Talán mert hajótörött életem kikötőt keres? Világító tornyot, amelyhez igazodni lehet? Csontváry rögeszmékkal telekalapált világa nekem is megfelelne? Mindig volt bennem valamiféle vonzalom, sőt talán készség is a megszállottsághoz, noha jól tudtam, hogy az örületet nem ajándékba kapja az ember, mint a karácsonyi szarvasbőr kesztyűt, de ki kell harcolni. Eszembe jut egy Tornai-vers:

Szükségem van a boldogtalanságra,
homokba rakott acélcsapdára,
a szabadulásért leharapom a lábam...

Tízegynéhány éve írta. A vers, címe szerint, Bartókról szól, de én csak erre a három kezdősorára emlékszem hibátlanul. Nyilván visszhangot ébresztett bennem. Ezek az idők voltak azok a sokat emlegetett hatvanas évek! A teljesebb kinyílás és kinyújtózás éve! Az írói küzdés jogáért elindított keresztes-hadjáraté! Ha méterenkénti előrehatolással is, de vissza kell szerezniünk az irodalom elveszített szentföldjét a lét költői szemlélete számára. Az erkölcsi bátorság és az erkölcsi álmatlanság szent betegségének a jogát. Emlékszem,

Vietnamba készültünk Gyurkóval, mert ott akartunk lenni mindenütt, ahol az ember egyszerre kerülhet életveszélybe és valamilyen igazság közelébe! Ekkortájt én már megjártam Kubát és jó nagy kortyokat ittam Castro és Che Guevara romantikájából. Mehetnéünknek, igazságunknak egyetlen megfogalmazatlan célja volt: kiharcolni védtelenségünket! Mert a védtelenség az a kivételes közeg, amelyben felnőtte válhat az egyén. Szabaddá a körülöttünk burjánzó megfontolásoktól. Kihívóak voltunk a magánéletünkben, az öltözködés fura fangjaiban. A szélhámosság leghalványabb tudata és lelkifurdalása nélkül hágtuk át a férfi-nő kapcsolat írott és íratlan szabályait. Mintha a házasság arra lett volna csak jó, hogy újabb házasságtól védjen meg bennünket. Egyszóval a családapák nem rólunk álmodoztak. Asztaltársaságot alapítottunk, ahol a szomszédságunkban ülő megfigyelők előtt olyan mondatokat engedtünk meg magunknak, amelyektől bármelyik akkori újság vagy folyóirat öngyulladásra kapt volna, ha közli.

Sajnos, ennél a *ha* szócskánál kezdődik a mi félbemaradt győzelmünk története, amely oldalsóbb szemszögből nézve nem más, mint a mi nehezen bevallható bukásunk története. Tudniillik mi csak beszélünk s fecsegtünk gátlatalanul, de írás közben nem azok alatt a gondolatok alatt gyújtottunk tüzet, amelyek száradó nagy kupacokban ott halmozódtak körülöttünk, hanem amelyeket mi bármikor és bárkitől ügyes magyarázkodással meg tudtunk volna védeni. Így aztán minden írásunk egy lehetetlen műfajnak: az *elhalasztás műfajának* a törvénye szerint íródott: a vaskosabb igazságot majd holnap írjuk meg. Előbb élő beszédben kimondjuk, utána a föllazított légkörben megírjuk.

Ez azonban csak önámítás volt és az is maradt. Mert védtelenségét az író sose beszédben, de kizárólag írásban küzdheti ki. Már azért is, mert az írás: fegyelmezett és tűzben kiégetett forma. És aki ír, már magának a formának is felelősséggel tartozik. Sőt, maguknak a szavaknak is, mert a szavak kordában tartásához legalább olyan erő, hit, robbanékony akarat és igazság kell, mint egy százezres tömegéhez. Banni velük csak az tud, aki szolgálni képes őket és úgy vezeti ki őket a homályból, mint Mózes a zsidókat Egyiptomból. Nem beszélve arról, hogy aki ír, minden előtte élő nagy és igaz írónak az elkötelezettje. Ady, József Attila, Németh László, Szabó Lőrinc, Nagy László enyhületes arccal is kíméletlenebb ítélkező minden szerkesztőnél és politikusnál.

Talán már késő is ezt bolygatnom, de az én nemzedékem inkább csak veritékezett a védtelensége kiharcolásáért, minthogy kiharcolta volna. Időről időre valamilyen félálomszerű képzet játszódott velünk, hogy helyet verekedtünk ki magunknak az irodalom és a közélet nagy folyamatában, de mire egyenkint fölébredtünk, a legtöbb szerkesztőség kilincse zúzmarás lett. Márpedig, ha forma s tartalom egymás függvénye: a mi kirekesztett irodalmi életformánk szellemi kirekesztettséggel is együtt járt. Hisz az a nő, aki csak bizonyos napokon s bizonyos feltételek mellett enged egy férfit maga mellé az ágyba, nemcsak a szerelmet, a szenvedélyt fokozhatja le, de megzavarhatja még a férfiúi képességeket is.

Ilyen megzavart életű férfi lettem én is a múzsák között?

Eljátszadózom az ötlettel: vajon hogyan alakult volna az életem, ha például huszonöt-huszonhat éves korom óta egy Nyugat, egy Szép Szó vagy egy Magyar Csillaghoz hasonló lap munkatársi csapatához tartozom, s ahol a munkatársak becsülete, szavahihetősége, emberi s művészi fölszabadultsága az enyémtől is függ és az enyém az övéktől; ahol nem a véletlen vagy a kidekázott népfrontos megfontolás állítja össze a lapot, hanem a meggyőződés, a szellem önalakító ereje. Botlások, sikerek és feszültségek örökös váltólázában bizonyára másként edződöm meg, ha szinte naponta kell elszámolnom a képzeletemmel, mint egy-egy üzletnek a napi bevételével. Talán még a betegségek farkasvermébe zuhanva is másként őrzöm meg kapcsolatomat a világgal. Az ösztöneimben is író maradok. Író, aki tudja, hogy várják a tudósításait a beteg-

ágyról is, akár Ady Endréét Párizsból. És nemcsak általában várják, de megnevezhetően. Sőt, nemcsak megnevezhetően, de föltétel nélkül!

Kínlódásaim közben eszembe villant egyszer Dosztojevszkij: azon töprengtem, hogy milyen is volt a viszonya a valósághoz? Élete legdöbbenetesebb valóságát: szibériai száműzetését egyetlen műben, a Feljegyzések a holtak házából című könyvében a helyére teszi. Később alig részletezte, alig bolygatta föl. Nem *abból* a valóságból építkezett, hanem *arra*. Halálig tartó élményei nem tényyszerűségükkel adták meg életműve alapszólamatát, a démoniságot és az emberi lélek létszakadásra való hajlamát, hanem a lényegükkel. A személyesen megélt élmények átköltőiesedve egy személytelen, épp ezért egyetemes érzékenység fölfedezését jelentették. Magyarán mondva: Dosztojevszkij száműzetésben kialakult — elhatalmasodott? — betegsége legalább olyan fölszabadító erővel hatott az európai életre, mint a nyugati eredetű fölvilágosodás. Mert karktíkusán élményszerű bepillantásra adott alkalmat az emberi lét szélsőségeibe, változataiba, végtelenségébe. A tombolások, a gyönyörök, a bűnhődések lázas eufóriája mindig vakmerőbb lendülettel hajtotta magasba az emberi lélek hajóhintáját, mint a kiegyensúlyozott egészség. S mivel a hiány az ember legérzékenyebb mérlege, a szent és örült nyavalyák sápadtságában mindig megrendültebben fedezzük föl életünk értelmét. A magyar irodalom nagy szenvedője: Ady is ezt példázza. Ezt József Attila is! Mindkettőjük életművéből azt is megérthetjük, hogy a lét nem finnyáskodik, nem osztályozgat. Egészséget és betegséget fölényesen léptet föl egymás álarcában. Szerepeiket a maga elképzelése szerint csereberéli. Megérthetjük, hogy a betegségek vagy a betegségnek ítélt megszállottságok olyan dimenziókkal gazdagítják a valóságot, amelyektől a valóság átlelkesül és szellemivé válik. Még egyszerűbben: megroskadt biológiai állapotunkban épp a föntiek alapján derül ki újra és újra, hogy mennyire nemcsak biológiai lények vagyunk.

Igen, valahogy erről szerettem volna írni a kórházi ágyon hanyattfekve. Csak azt nem tudtam, hova és kinek? A megnyugtató tudat, hogy ha megírnám, úgy is közölnék, nem nyugtatott meg. Úsztatott, lebegtetett, mint aki álmában jó hírt visz egy városba, de nem tudja, kihez kopogtasson be vele. Aztán fölébred, rövid ideig eltűnődik, majd befordul a fal felé — — — — —

Fél órája sincs, hogy idehaza vagyok. Még a bőröndömből se rakodtam ki s lám, hova kalandozik az agyam! Az automatikus írás hívei engedték el ilyen önkényesen a gyeplőszárat: hadd nyargaljanak a sejtések, az emlékek, a csökönyös akarat lovai, amerre az ösztön röpíti őket. Azzal a különbséggel persze, hogy ők a tudatalattijukat akarták fölszabadítani, én pedig a tudatomban megrekedt gondolatokat. Megjöttem s fogalmam sincs, hogy író voltommal mihez is kezdjek. Csontváry? Dosztojevszkij? M. Gyurka remegő proféciaja? A kortárs magyar irodalom szent betegségek nélkül zajló élete? — — — — —

Odalépek újra az ablakhoz. A hóbortos, idegbeteg rigó már abbahagyta a jegyenyelevél vellázását a csatornában. Eltűnt, mintha az őszi ég nyelte volna el. Pedig hálás lennék neki, ha újra láthatnám.